

Komunismus v Československu 1948–1989

Československo bylo **po únoru 1948** nesvobodnou zemí, ve které komunisté zavedli tvrdý režim. Zlikvidovali poslední zbytky demokracie a na další desetiletí rozrušili občanskou společnost. Noví vládcí, kteří oddaně plnili rozkazy z Moskvy, dostali obyvatele pod absolutní kontrolu. Naděje na změnu se objevila až v průběhu tzv. **pražského jara roku 1968**, kdy se reformní komunisté pokoušeli o liberalizaci režimu, jehož vysněnou podobu nazvali „socialismem s lidskou tváří“. Sami tak přiznali, že dosavadní systém byl nelidský. Závan svobody a naděje probuzené společnosti však vzaly za své během okupační noci, kdy Československu poskytli Sověti a jejich spojenci tzv. „bratrskou pomoc“. Po srpnu 1968 byla naše země okupovaným státem, k moci dostala skupina zrádců, pragmatiků a kariéristů, začíná dvacet let **normalizace**. Éra bezčasí, celospolečenské letargie, přetvářky, hospodářské stagnace. Nabídka režimu: „nedělejte problémy, neprovokujte a my vám zajistíme práci i slušnou životní úroveň“ způsobila, že podstatná část obyvatel zcela ztratila zájem o věci veřejné.

Opozice v čele s **Chartou 77** setrvala kritizovala moc za nedodržování lidských a občanských práv. Určitou naději na změnu poměrů v celém komunistickém bloku přinesla politika přestavby nového sovětského vůdce **Michaila Gorbačova**, která přinesla změnu politického stylu, spuštění nutných reforem a naší veřejností byla vnímána jako příslib postupné liberalizace režimu. I přesto se českoslovenští komunisté snažili represemi a perzekucemi nadále potlačovat aktivity opozice. Státní bezpečnost příslušníky opozice zatýká, odposlouchává, sleduje, zamezuje styku se zahraničními politiky či diplomaty. Na obranu perzekvovaných i proti porušování lidských práv v komunistickém režimu aktivně vystupuje nejen Charta 77 či VONS, ale vznikají nové nezávislé iniciativy (Nezávislé mírové sdružení, České děti, Mírový klub Johna Lennona).

25. března 1988

„Svíčková manifestace“ v Bratislavě, policejní auta najíždějí do klidných demonstrantů se svíčkami v rukou, vodní děla rozhánějí lidi

21. srpna 1988

lidé si připomínají 20. výročí okupace Československa, první velká demonstrace po dvaceti letech v centru Prahy, zatýkání a násilí

10. prosince 1988

režim překvapivě povolil v Praze demonstraci na Den lidských práv, promlouvá Václav Havel a další mluvčí opozice

15.–21. ledna 1989

„Palachův týden“, pietní shromáždění k výročí upálení Jana Palacha, brutální policejní zákroky vyvolávají každodenní opakování demonstrací

léto 1989

Petice **Několik vět** – výzva komunistům, aby zahájili svobodnou demokratickou diskusi s občany a odhodlali se k důsledným změnám systému, text podpořila řada známých osobností, počet signatářů se rychle zvyšoval a do listopadu 1989 podepsalo kolem 40.000 občanů!

podzim 1989

demonstranti v ulicích oslavují 71. výročí vzniku Československa, shromáždění se již konají i mimo Prahu, v Římě je svatořečena Anežka Česká a režim pouští za hranice věřící

Ve vzduchu bylo cítit napětí a lidé přemýšleli o tom, co bude dál. Kolem nás padaly komunistické režimy, zatímco českoslovenští komunisté se drželi moci zuby nehty.

Kontext svět / Evropa

Rok 1989 nazval britský novinář Timothy Garton Ash jako *Rok zázraků*. V průběhu tohoto událostmi nabitého roku se **zhroutila většina komunistických režimů sovětského bloku**. Místní vlády již nebyly schopny řešit nahromaděné problémy a čelit rostoucím aktivitám opozičních skupin, které vycítily oslabení vlivu Moskvy a šanci na změnu poměrů.

To, co trvalo Polsku deset let, Maďarsku deset měsíců, východnímu Německu deset týdnů, bude Československu možná trvat deset dnů.

Timothy Garton Ash

První zemí, kde došlo ke kolapsu komunistické diktatury, bylo **Polsko**. Místní komunisté už neměli sílu vzdorovat opozici a přistoupili na otevřená jednání u kulatého stolu. Nezávislé odborové hnutí Solidarita využilo nabídnutou šanci a v červnových svobodných volbách zvítězilo. Prezidentem se stal populární vůdce Solidarity Lech Wałęsa.

Ve stejný den, kdy ve volbách zvítězila polská opozice, došlo na Náměstí nebeského klidu v Pekingu k brutálnímu zásahu proti studentům, kteří požadovali reformy a demokratizaci. Počet obětí krvavého masakru se odhaduje na několik tisíc. S použitím tanků a nezměrného násilí se **čínští komunisté** udrželi u moci a zemi vládli tvrdou rukou do dnešních dnů.

Rostoucí hospodářské problémy a zadlužení **Maďarska** vedly k rozkolu tamních komunistů. Reformisté nebránili přechodu k tržní ekonomice a politickým svobodám. V květnu vláda otevřela hranice s Rakouskem a železná opona tak byla protržena. Strana maďarských komunistů se rozpadla, reformisté souhlasili s vypisáním svobodných voleb, ve kterých v březnu 1990 zvítězilo Demokratické fórum.

Východoněmečtí komunisté v čele s Erichem Honeckerem vládli zemi tvrdě, stále více občanů **NDR** utíkalo ze země. K emigraci využívali území západoněmeckých velvyslanectví v Budapešti, Praze a Varšavě a následně též nečekaného otevření maďarsko-rakouské hranice. Státní demonstrace v Lipsku, Berlíně a Drážďanech vedly nakonec ke kolapsu režimu, soudruzi otevřeli 9. listopadu hranice se západním sousedem a v Berlíně padla zeď.

V **Rumunsku**, diktatuře na hraně bankrotu, neproběhl pád režimu nenásilně jako v ostatních evropských zemích. Místní vládce Nicolae Ceaușescu se pokusil výbuchu nespokojenosti svých občanů čelit „čínskou cestou“. Masakry nevinných demonstrantů však rozhodly o jeho osudu. Poté, co byl 21. prosince vypískán na demonstraci svolané na jeho podporu, byl spolu s manželkou zajat a po rychlém soudu v přímém přenosu popraven.

Pád komunismu v Československu

V pátek **17. listopadu 1989** se na pražském Albertově konalo pietní shromáždění k uctění památky Jana Opletala. Na ohlášenou a úřady povolenou akci přišlo odhadem 15 tisíc studentů. Ze skandovaných hesel a textů na transparentech bylo zřejmé, že účastníci chtějí kromě připomínky historického výročí vyjádřit nechuť k životu v nesvobodě a nespokojenost s katastrofálním stavem vlády. Z Albertova se demonstrující studenti vydali na Vyšehrad, kde měla akce skončit. Účastníci shromáždění se však nerozešli a spontánně stočili průvod k centru města. Cestou se k nim přidávali další a další lidé, takže se postupně počet demonstrantů rozrostl na tisíce osob.

Po sedmé večer průvod dorazil kolem Národního divadla na **Národní třídu**, kde narazil na policejní kordon. Pohotovostní jednotky využily obrněné transportéry, pomocí kterých přehradily ulici i prostor za demonstrujícími. Byla to bezvýchodná situace a past. Ti, kterým se nepodařilo uniknout postranními ulicemi, si sedali na zem, zpívali a vyzývali ozbrojené policisty za hradbou štítů k nenásilí. Pak došlo k nečekaně **tvrdému zásahu**. Bezbranní lidé byli tlučeni a kopáni. Každý, kdo chtěl uniknout, byl zbit. Svědci, většinou studenti vysokých škol, se ještě téhož večera vydali do pražských divadel, aby informovali o zásahu na Národní třídě. Vzrušenou atmosféru umocnila fáma o smrti jednoho ze studentů. Vysokoškoláci se rozhodli

stávkovat. Příští den se daly události do pohybu. Divadelníci podpořili studenty, informace o dění v Praze se rozšířily do dalších měst mezi studenty vysokých a středních škol, později také mezi dělníky.

Ve večerních hodinách 19. listopadu bylo v Činoherním klubu představiteli nezávislých iniciativ ustaveno **Občanské fórum**, které mělo sdružovat svobodně smýšlející občany Československa. Cílem hnutí bylo koordinovat protesty, zahájit jednání s komunistickou mocí a dosáhnout demokratizace. Klíčovou roli sehrál dramatik a disident **Václav Havel**. Bezprostředně po dramatických událostech 17. listopadu zůstávalo Václavské náměstí místem zásadních historických událostí. Počet občanů protestujících právě v těchto historických místech proti komunistické moci brzy přesáhl 100 tisíc, v závěru demonstrací se dokonce zdvojnásobil. Improvizovanou tribunou pro řečníky a zpěváky se stal balkon budovy nakladatelství Melantrich. Tady promlouvali ti, kteří dvacet let zmizeli z očí veřejnosti – dramatik Václav Havel, symbol socialismu s lidskou tváří Alexander Dubček, zpěvačka Marta Kubišová, písničkář Karel Kryl a mnoho dalších.

Pod střechou Občanského fóra, které ve svém programovém prohlášení dávalo jasně najevo, že je otevřeným společenstvím všech lidí dobré vůle, se proto sešlo různorodé spektrum osob s odlišnými a často i protichůdnými názory. Všechny spojovaly **zásadní požadavky**: odstoupení komunistických funkcionářů odpovědných za sovětskou okupaci, ustavení komise pro vyšetření událostí 17. listopadu, propuštění všech politických vězňů či generální stávka na podporu nevyhnutelných změn.

Základním motorem revoluce byli od počátku **studenti**, kteří na fakultách vysokých škol po celém Československu vytvářeli **stávkové výbory**, po nocích tiskli prohlášení a letáky, vyráběli plakáty, organizovali protestní shromáždění a happeningy. Tím provokovali komunistické vládcy. Zvláště v prvních dnech vyjížděli do míst, kam se zprávy o událostech v Praze nedostaly a místní lidé byli odkázáni na lživé komunistické zpravodajství v tisku, rozhlasu a televizi. Vysokoškoláci přicházeli vysvětlovat své požadavky a postoje také dělníkům do továren. Mnozí z nich totiž zpočátku viděli ve stávkujících studentech pod tlakem propagandy nedospělé a nezralé děti, které by se měly místo politického vystupování spíše učit.

Komunistické vedení přijalo opatření pro „odmítnutí nepřátelských snah“ a pro zajištění „plynulé práce, klidu a pořádku“, ale nakonec se rozhodlo nejít do extrému a nepoužilo proti demonstrantům armádu. Situaci chtěli soudruzi vyřešit „politickými prostředky“, a proto se v pátek 24. listopadu mohlo v ulicích a domácnostech konečně oslavovat. Předsednictvo ÚV KSČ v čele s generálním tajemníkem Miloušem Jakešem totiž podalo **demisi**. Brzy se však ukázalo, že radost byla předčasná, v novém předsednictvu zůstali zkompromitovaní funkcionáři a jeho složení tak vyvolalo další vlnu odporu. Bylo jasné, že jednání o politických změnách nebudou rychlá a už vůbec ne jednoduchá.

Vrcholem protestů a nejmasovějším shromážděním v našich dějinách se stala **demonstrace na Letenské pláni** v Praze 25. listopadu, kam přišlo 800 000 lidí! V tuto dobu již probíhala jednání mezi Občanským fórem vedeným Václavem Havlem a zástupci komunistické vlády v čele s jejím předsedou Ladislavem Adamcem. Požadavky stávkujících studentů a OF měla podpořit **generální stávka** vyhlášená na pondělí 27. listopadu. Ta byla pro další vývoj událostí klíčová. Její úspěch i mimo Prahu potvrdil, že vůli k zásadním společenským změnám už sdílí většina občanů Československa.

Ve středu 29. listopadu z ústavy zmizel článek o vedoucí úloze komunistické strany a během rozhovorů s představiteli moci prosadilo Občanské fórum všechny své zásadní požadavky – účast OF ve vládě, komunisté se zřeknou mocenského monopolu, odsoudí intervenci v roce 1968, budou se distancovat od předchozího vedení strany. V neděli 10. prosince, symbolicky na Den lidských práv, byla jmenována **vláda národního porozumění**, ve které už byli ministři za Občanské fórum. Další radostnou a velmi oslavovanou zprávou se stala **demise prezidenta Gustáva Husáka**, který byl symbolem dvaceti let normalizace a života pod sovětskou okupací. Euforii veřejnosti ještě posílilo ohlášení kandidatury lídra protikomunistické opozice **Václava Havla na prezidenta republiky**. Když byl v pátek 29. prosince 1989 ve Federálním shromáždění zvolen, bylo všem jasné, že komunistický režim je definitivně minulostí.

Obyvatelé sledovali doslova v přímém přenosu prvních polistopadových týdnů či měsíců tolik **očekávané změny** – otevřely se hranice země na Západ, skončila cenzura, odstupovali nezkompromitovanější funkcionáři KSČ na centrální, krajské i obecní úrovni a v červnu 1990 mohli lidé konečně svobodně volit poslance do demokratického parlamentu.

Překotný polistopadový vývoj hned zkraje roku 1990 postavil před nové demokratické elity několik **základních problémů**: *Co udělat s komunistickou stranou a Státní bezpečností? Jakou roli má hrát v novém politickém systému Občanské fórum?*

Jak transformovat významné státní instituce, právní prostředí a jakou podobu ekonomické reformy zvolit? Co udělat se sovětskými vojáky na našem území a jak se nejrychleji „vrátit do Evropy“? Jakým způsobem uspořádat česko-slovenské vztahy? Některé se podařilo vyřešit, jiné jen částečně či polovičatě a jsou problémem i dnes.

Literatura a užitečné odkazy k roku 1989

SUK, Jiří; CUHRA, Jaroslav; KOUDELKA, František: *Chronologie zániku komunistického režimu v Československu 1985–1989*, Praha 1999

VYKOUKAL, Jiří; LITERA, Bohuslav; TEJCHMAN, Miroslav: *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*, Praha 2000

BLAŽEK, Petr; LAUBE, Roman; POSPÍŠIL, Filip: *Lennonova zeď v Praze + CD*, Praha 2006

EMMERT, František: *Průvodce českými dějinami 20. století*, Brno 2012

HVÍŽĎALA, Karel: *Výslech revolucionářů z roku '89*, Praha 2000

OTÁHAL, Milan: *Sto studentských revolucí: studenti v období pádu komunismu – životopisná vyprávění*, Praha 1999

SUK, Jiří: *Chronologie zániku komunistického režimu v Československu*, Praha 1999

SUK, Jiří: *Občanské fórum, listopad–prosinec 1989*. 1. díl – události. Brno 1997, 2. díl – dokumenty, Brno 1998

SUK, Jiří: *Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křížovky jedné politické krize*, Praha 2003

URBAN, Jan: *Ztracená šance – Československo 1990–1992*,

<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/ztracena-sance-ceskoslovensko-1990-1992/>

<http://www.89.usd.cas.cz> – internetové stránky k pádu komunismu v Československu (ÚSD)

<http://www.totalita.cz>

<http://www.nezapomente.cz/>

<http://www.moderni-dejiny.cz/>

www.spolesnost89.cz

www.totalita.cz

www.ustrcr.cz

<http://www.janpalach.cz/cs/default/jan-palach/palachuvtiden>